

С. Л. Чорна, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії науково-дослідного центру Інституту кримінально-виконавчої служби

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВУ СПІВРОБІТНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ЗАКЛАДУ ЯК КОЛЕКТИВУ ВИХОВАТЕЛІВ

Розкрито поняття колективу співробітників виправної установи. Охарактеризовано служби та відділи працівників колонії, педагогічні механізми перетворення колективу співробітників у колектив вихователів. Проаналізовано деякі педагогічні аспекти роботи, а також значення колективу співробітників пенітенціарного закладу як основного суб'єкта й об'єкта виховного процесу.

Ключові слова: *колектив співробітників виправної установи; педагогічні механізми перетворення колективу співробітників у колектив вихователів; педагогічні аспекти роботи в пенітенціарному закладі.*

Одним із критеріїв цивілізованості суспільства є соціальна справедливість, яка розглядається як створення однакових реальних життєвих можливостей для прояву та здійснення інтелектуальних та творчих сил кожною особою. В останні роки в нашій державі існує поступовий рух до цивілізованого суспільства, який проявляється у загальних тенденціях гуманізації та демократизації всього суспільного життя. Соціальна справедливість стала ціннісною основою соціально-педагогічної роботи, яка зорієнтована на захист кожної людини від дискримінації будь-яких форм приниження людської гідності.

Особливої уваги потребує захист тих груп населення, котрі не в змозі самотійно себе захистити. До них, безумовно, відносяться засуджені (особливо неповнолітні), які знаходяться в ізоляції та позбавлені частини громадських прав і тому не в змозі самотійно себе обстоювати.

Ефективність процесу виправлення засуджених багато в чому залежить від організації колективу співробітників пенітенціарного закладу. Колектив співробітників виховної установи – об'єднання всіх працівників, що здійснюють спільну

трудова діяльність в державній установі згідно їх функціональним обов'язкам.

Як і будь-який соціальний організм, колектив співробітників пенітенціарного закладу має свою структуру, яка включає:

а) первинні колективи – ради колективу, що складаються з начальників відділень, вчителів школи, майстрів професійно-технічних училищ, інженерно-технічних та інших працівників;

б) загальний колектив співробітників пенітенціарного закладу, який об'єднує в своєму складі первинні колективи, колективи відділень і служб колонії.

Діяльність ради колективу охоплює практично всі напрями виправного процесу: організацію індивідуальної роботи (в першу чергу з важковиховуваними); роботу по дотриманню засудженими режимних вимог; профілактику правопорушень; залучення засуджених в загальноосвітнього і професійно – технічного навчання; організацію трудового виховання в умовах ринкової економіки; психологічне забезпечення виховного процесу; організацію безпеки і соціальної допомоги засуджених та ін.

Крім того, члени ради колективу пенітенціарного закладу розглядають пропозиції по вдосконаленню форм і методів виховної роботи із засудженими, обговорюють кандидатури на умовно-дострокове звільнення, направлення до колонії – поселення.

У первинних колективах виникають свої соціально-психологічні явища: власні думки, групові переконання, настрої, лідерство, традиції. Якщо керівники установи вчасно не звернуть на це увагу, може виникнути групова замкнутість, корпоративність. Все це чревате порушенням контактів між первинними колективами, відокремленням співробітників, руйнуванням їх єдності та узгодженості у роботі із засудженими, що може негативно позначитися на згуртованості й працездатності загального колективу.

Загальний колектив співробітників колонії має певну структуру.

Структурними ланками такого колективу є працівники відділів і служб, включаючи виховний відділ, відділ безпеки і оперативної роботи. Кожен із цих підрозділів вирішує групу питань, які органічно входять в загальній комплекс роботи із

засудженими. Отже, загальний успіх залежить як від кожної з цих структурних ланок, так і від взаємодії між ними.

Відділ виховної роботи із засудженими організовує етичне, естетичне, правове виховання; здійснює культурно-масову і фізкультурно-спортивну роботу; організовує вільний від роботи і навчання час засуджених.

Відділ безпеки і оперативної роботи забезпечує безпеку і соціально-правову захищеність засуджених, встановлений в установі порядок, здійснює профілактичну роботу з попередження правопорушень з боку засуджених, веде нагляд за ними.

Виробнича служба промислових підприємств виправних установ організовує трудові процеси і трудове виховання, виробничо-масову роботу засуджених, розвиває у них позитивне відношення до праці.

Обліково-фінансовий сектор (бухгалтерія) впливає на процес виховання через сферу економіки, економічного обліку і контролю, матеріальну зацікавленість; контролює, щоб всі грошові утримання проводилися законно і вчасно.

Колектив вчителів загальноосвітньої школи забезпечує виховний процес, навчання засуджених та їх виправлення в процесі викладання, проводить позанавчальні заходи.

Колектив співробітників професійно-технічного училища організовує професійну підготовку засуджених по суспільнокорисним спеціальностям з урахуванням потреб ринкової економіки.

Психологічна служба і її діяльність є одним із важливих умов реформування кримінально-виконавчої системи. Основні напрями роботи психологів: діагностика психологічних особливостей засуджених; розробка рекомендацій з індивідуалізації процесу їх виправлення; прогнозування і попередження деструктивної поведінки засуджених; психологічна підготовка засуджених до життя на волі та інше.

Соціальні працівники колонії розробляють плани по наданню соціальної допомоги співробітникам і засудженим; прогнозують і моделюють розвиток соціальних ситуацій в колонії; здійснюють соціальну підготовку засуджених до звільнення тощо [1].

Колектив співробітників пенітенціарного закладу має ряд особливостей.

Яскраво виражена виховна мета діяльності, коли один колектив покликаний забезпечувати виконання кримінального покарання з тим, щоб воно було не лише карою за вчинений злочин, але й виправляло засуджених. Досягнення такої мети вимагає від співробітників, які не є вихователями, участі в педагогічному процесі, але разом з тим, створює небезпеку перетворення вихователів у адміністративного працівника.

Організація колективу співробітників пенітенціарного закладу працює на основі принципів єдності та субординації. Організатором і керівником цього колективу є начальник пенітенціарного закладу. Найбільш підготовлений в теоретичному відношенні і такий, що глибоко знає мету кримінально-виховної політики та завдання даної установи, формує громадську думку в колективі.

Колектив співробітників пенітенціарного закладу наділений владними повноваженнями по відношенню до засуджених. Представникам колективу співробітників пенітенціарних установ законом надані права щодо умов та правил утримання, праці, навчання і спілкування засуджених, якими вони повинні вміти користуватися. Разом з тим співробітники повинні враховувати, що ізоляція засуджених від суспільства, позбавлення контактів підсилюють потребу останніх в спілкуванні.

Практична діяльність виправних установ свідчить про те, що колектив працівників не завжди є колективом вихователів, хоча основною функцією установи є виховна. Пов'язано це з тим, що оцінка діяльності відділів і служб різнорідна і важко співвідноситься: на виробництві – виконання плану, в ПТУ – навчання спеціальності, у відділенні – порядок та дисципліна, в школі – успішність тощо. Така оцінка їх діяльності приводить до нівелювання основної мети діяльності колонії – виправлення засуджених. Досягнення цієї мети можливо лише в колективі однодумців, що спрямовує свої зусилля на виховання кожного засудженого.

Щоб колектив співробітників став колективом вихователів, необхідна систематична, постійна, кропітка робота адміністрації по його формуванню і об'єднанню, яка полягає у формуванні морально-психологічного клімату в колективі працівників; виробленні єдиної для всіх співробітників ціннісної

орієнтації щодо основних питань діяльності установи, виходячи з принципів виправної політики; формування у працівників професійної спрямованості; створення і введення в дію чітко продуманої системи виховної роботи із засудженими.

Морально-психологічний клімат в колективі виявляється через відгуки, переживання, взаємини між людьми. У виправних установах, в яких стабільно зберігаються високі результати виховної роботи із засудженими, як правило, працює колектив із позитивним морально-психологічним кліматом, із атмосферою взаємного розуміння, товариського відношення один до одного, що поєднується з дисципліною, принциповістю і відповідальністю за результати діяльності.

Одним із аспектів, що впливають на організацію колективу вихователів, є формування професійної спрямованості працівників, яка відображає сукупність особистих якостей працівника, що визначають здатність людини до обраної професії. Оскільки у виправній установі професійна діяльність пов'язана з перевихованням засуджених, то можна говорити про професійно-педагогічну спрямованість.

Професійно-педагогічна спрямованість виражається в усвідомленні працівниками соціальної значущості своєї праці, глибокому переконанні у необхідності виконаної роботи; чуйному, щирому, справедливому і вимогливому відношенні до засуджених, що виключає формалізм та виявляє оптимізм у спілкуванні із засудженими; прагнення працівників до вдосконалення педагогічної, професійної майстерності.

Створення і введення в дію чітко продуманої системи виховної роботи із засудженими формує вірну організацію їх життєдіяльності, індивідуальної виховної роботи тощо.

У виправних установах особлива увага повинна приділятися службовій адаптації молодих співробітників, що прийшли на роботу після навчальних закладів, їх професійному становленню як вихователів. Дієвим засобом вирішення цієї проблеми є наставництво.

Підвищення узгодженості виховної діяльності співробітників багато в чому залежить від постійного вдосконалення їх професійної майстерності, розширення сфери знань з педагогіки, психології, права та оволодіння передовим досвідом. Тільки в результаті цілеспрямованої систематичної

роботи колектив співробітників може перетворитися на колектив вихователів. Це по суті справи – колектив односторонців.

Таким чином, колектив вихователів виправної установи – це об'єднання людей, що володіють достатньою професійною майстерністю, згуртованих загальною виховною метою та проявляють єдність дій у виховній роботі, прагнучи до максимального результату у виправленні засуджених.

Діяльність колективу вихователів багато в чому залежить від успішної взаємодії між відділами і службами при вирішенні будь-яких питань, особливо в організації виховного процесу із засудженими. На жаль, в багатьох підрозділах рівень такої взаємодії низький, відсутня належна узгодженість між співробітниками при організації виховних дій, не дотримується єдність режимно-педагогічних вимог до засуджених [2].

Подібний підхід порушує одну з основних вимог формування колективу працівників, а саме націленість його на виконання головного завдання – виправлення засуджених.

Важливе значення у виправленні засуджених має участь у цій справі громадськості, зокрема представники трудових колективів і організацій. У багатьох пенітенціарних закладах організовується культурно-масова робота.

Позитивний досвід виправних установ свідчить, що участь шефських організацій, релігійних конфесій у виховному процесі та організації самовиховання, а також проведення загальних зборів засуджених, їх виступи з доповідями, лекціями, бесідами дають позитивні результати у виховній роботі.

Виховний процес у виправній колонії визнається засобом духовного впливу на засудженого, спробою змінити на краще його особу за період відбування позбавлення волі шляхом цілеспрямованої виправної дії, відновлення або формування у засудженого навичок вірної орієнтації в системі духовно-етичних цінностей, психологічній чи іншій підготовці до ведення суспільно корисного способу життя після звільнення з місць позбавлення волі.

Абсолютно очевидно, що ув'язнені виправних установ є специфічною категорією громадян – це перш за все злочинці, покарані судом за протиправні дії.

Багаторічні спостереження за засудженими показали, що зміна соціального статусу, соціальних ролей засуджених, як правило, відображається на їх психічному стані.

Для злочинця характерна завищена самооцінка своєї особи і неповага до прав та гідності інших людей; гіпертрофоване захоплення матеріальними благами; нерозвиненість духовної сфери та визнання культу насильства і жорстокості. В той же час окремі якості особи злочинця знаходяться на цілком задовільному рівні. Це патріотизм, особиста хоробрість, пошана до старших за віком, любов до дітей, узи товариства тощо [3].

Злочинність – це негативне соціально-правове явище, що існує в суспільстві, має свої закономірності, кількісні і якісні характеристики, негативні для суспільства і людей наслідки.

Криминологія розглядає особу злочинця як це сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку. Людина не народжується, а стає злочинцем за несправедливих умов формування її особистості [4].

Основним призначенням пенітенціарної системи є виправлення злочинців і запобігання здійсненню ними нових злочинів після звільнення з місць позбавлення волі.

При цьому виправлення засуджених у закладах пенітенціарної системи розуміється як їх етична переорієнтація і розглядається не тільки як мета, але як процес і результат соціально-виховного впливу на засуджених [5].

Виховання як функція властиво самій природі людського суспільства. Завдяки вихованню, а не генетичній програмі, передаються з покоління в покоління досвід життя, правила і норми суспільного життя, уявлення про навколишній світ і місце людини в ньому. Виховання є явище соціальне, яке існуватиме доки існує людство.

Залежно від рівня педагогічної системи виділяють п'ять рівнів виховання: суспільства в цілому – перший рівень; виховні системи і установи – другий рівень; окремі виховні групи і колективи – третій рівень; вихователь і вихованець – четвертий

рівень і сам вихованець, коли він з об'єкту дії перетворюється на суб'єкт власного виховання (самовиховання) – п'ятий рівень [1].

Процес виправлення засуджених здійснюється в жорстких правових рамках, що обумовлено як специфікою самого суб'єкту (засуджені) так і їх правовим статусом. Суворі правові обмеження несуть в собі позитивний виховний потенціал, що сприяє формуванню відповідального ставлення до закону, до вимог і традицій суспільства, формують дисциплінованість і відповідальність [6].

В діяльності пенітенціарних установ однією з основних форм виховного впливу на засуджених завжди була трудова діяльність. Проте, останнім часом відбувається зміна акцентів у виховній роботі із засудженими, про що свідчить і зміна назви пенітенціарних установ – замість «виправно-трудова» колонії називають «виправними», тим самим відзначається роль підвищення загальноосвітнього і культурного рівня в реабілітації засуджених.

Для виправлення засуджених в процесі соціально-реабілітаційної роботи з ними, слід виділити такі напрями виховного впливу: етичний, правовий, трудовий, фізичний, духовний, освітній.

Етичне виховання засуджених повинно включати не лише етичну і моральну дію, але і навчання загальноприйнятими правилами етикету у цивілізованому суспільстві. Одним з найбільш явних критеріїв результатів виховного впливу можна вважати зовнішні прояви ввічливості, поваги до людей [1].

У виправних установах, враховуючи педагогічну занедбаність засуджених, важливо розпочинати виховну роботу з ввічливості у спілкуванні.

Духовне виховання у виправних установах повинно займати особливе місце, оскільки воно зорієнтовано на загальнолюдські етичні цінності, для сприймання яких є й інші шляхи (правові, виховні, етичні тощо), але духовне виховання має найбільш ефективний вплив у процесі виправлення особи.

Обов'язкове запровадження адміністрацією виправних установ духовного виховання, сприяння духовному зростанню засуджених підніме стан виховної роботи на якісно новий рівень.

У соціально-педагогічній роботі із засудженими не можна не враховувати каральний елемент відбування покарання. Проте

в діяльності пенітенціарних установ необхідно сприймати кару не як мету відбування покарання, а як один із засобів, що сприяє виправленню і перевихованню засуджених.

Також каральна роль дасть необхідний результат та буде правильно сприйнята засудженими лише тоді, коли має законний характер, справедлива та доцільна.

Для ефективності виховної роботи необхідно враховувати індивідуальність осіб, що відбувають покарання. Індивідуальний підхід до засудженого – це підхід до людини з урахуванням конкретних характерних та специфічних якостей особи. Індивідуальна робота з особами, позбавленими волі, повинна бути основою всієї виховної роботи, враховуючи певну негативну обстановку серед засуджених.

Список використаних джерел

1. Литвишков В. М. Пенитенциарная педагогика: курс лекций / В. М. Литвишков, А. В. Митькина. – М. : Москов. психолого-социал. ин-т, 2004. – 400 с.
2. Профессиональная переподготовка сотрудников уголовно-исполнительной службы по социальной работе с осужденными: опыт и перспективы. – Владимир, 2006. – 261 с.
3. Галагузова Ю. Социально-педагогическая реабилитация осужденных в процессе их профессиональной подготовки / Ю. Галагузова. – Екатеринбург, 2000. – 364 с.
4. Кузнецов М. Практическое обучение специалистов по социальной работе для уголовно-исполнительной системы / М. Кузнецов. – Екатеринбург, 2005. – 291 с.
5. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях : [учеб. пособие] / под ред. А. Н. Сухова. – М. : Изд-во Москов. психолого-социал. ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2008. – 384 с.
6. Антонян Ю. Мотивация поведения осужденных : [моногр.] / Ю. Антонян, Е. Кальницына. – М. : ЮНИТН-ДАНА ; Закон и право, 2009. – 143 с.